

Матвієнко В.М., к.г.н., доц.,
Матвієнко Н.М., к.г.н., асист., **Єрмоєнко В.Л.**, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розглянуті особливості міжнародних відносин з приводу транзиту природного газу через територію України. Обґрунтовано геополітичне значення газотранспортної системи України в умовах, що склалися на європейському газовому ринку.

Ключові слова: газотранспортна система, газовий ринок, міжнародні відносини, транзит природного газу, геополітичне значення.

Рассмотрены особенности международных отношений в связи с транзитом природного газа через территорию Украины. Обосновано геополитическое значение газотранспортной системы Украины в сложившихся на европейском газовом рынке условиях.

Ключевые слова: газотранспортная система, газовый рынок, международные отношения, транзит природного газа, геополитическое значение.

The features of international relations concerning transit of natural gas through territory of Ukraine are considered. The geopolitical value of the gas-transport system of Ukraine in terms which was folded at the European gas market is grounded.

Key words: gas transport system, the gas market, international relations, the transit of natural gas, geo-political importance.

Вступ. Постановка проблеми. В умовах загострення проблеми міжнародної енергетичної безпеки та підвищення частки блакитного палива в світовому паливно-енергетичному балансі, що призвело до збільшення попиту на російський природний газ з боку країн Західної та Центральної Європи, особливого геополітичного значення набуває газотранспортна система України. На передній план виходять трьохсторонні відносини між Російською Федерацією, Україною та Європейським Союзом. Їх основною проблемою є розбіжності в інтересах учасників, що призводить до загострення ситуації на

дипломатичному рівні та обмеженого використання можливих потужностей мережі газопроводів. На фоні цих подій, виникає необхідність визначення пріоритетів розвитку газотранспортної системи України, з метою виконання стратегічно важливих завдань, тісно пов'язаних з її функціональним призначенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання геополітичного значення газотранспортної системи України висвітлено у працях багатьох вітчизняних вчених: Є.Бойка, В.Гейця, Л.Гораль, О.Гудими, М.Данилюка, Б.Данилишина, К. Діденка, І.Діяка, Д.Зеркалова, С.Кліменка, Я.Крикавського, С.Лавринюка, А.Рубана, М.Садовського, О.Шандрівської, Л.Яцківського та ін. Разом з тим воно потребує більш глибокого вивчення, у зв'язку з сучасними змінами на європейському газовому ринку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є з'ясування геополітичного значення вітчизняної газотранспортної системи, в умовах нової політичної та економічної ситуації в Україні, зокрема її впливу на відносини з Російською Федерацією та країнами Західної та Центральної Європи – ключовими фігурами на європейському газовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Газотранспортна система України (рис.1) є однією з найважливіших галузей національної економіки, функціонування якої приносить відчутні надходження до Державного бюджету і являє собою унікальний науково-технологічний комплекс, представлений сукупністю магістральних газопроводів, під'їзних шляхів, захисних споруд, розподільчих мереж, газосховищ, компресорних та газовимірювальних станцій. Вона не тільки забезпечує Україні статус газової транзитної держави, а й є однією з основних складових національної безпеки [3].

Україна географічно розташована між найбільшими газовидобувними регіонами та користувачами природного газу у світовому масштабі і є однією з найбільших транзитних країн світу. Через її газотранспортну систему щороку проходить 120 – 140 млрд. м^3 газу, у тому, числі 110 – 120 млрд. м^3 у країни Центральної і Західної Європи [5].

За рахунок надходжень від транспортування газу з Росії до країн Західної Європи, Україна має можливість забезпечувати на 40% (30 – 32 млн. м^3) власні потреби в цьому виді ресурсів. Тому пошук шляхів підвищення ефективності функціонування газотранспортної системи повинен входити до складу стратегічних завдань національної економіки України [1].

Коло зацікавлених сторін, їх інтереси та позиції стосовно використання української газотранспортної системи у транзиті російського природного газу до європейських країн визначаються, насамперед, їх статусом, як суб'єктів євразійського газового ринку, а також станом і перспективами розвитку останнього.

Відповідно, головними зацікавленими сторонами, крім самої України, є Росія як найбільший на євразійському континенті виробник і транспортер природного газу та ЄС, як найбільший його споживач.

Для розуміння відносин, що на сьогодні склалися в цьому трикутнику варто співставити інтереси трьох сторін (табл. 1).

Таблиця 1

Інтереси країн «газового трикутника»: Росія – Україна – ЄС

<p>Інтереси України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ ефективне використання газотранспортної системи; ❖ безперебійний транзит до європейських країн; ❖ диверсифікація енергетичних потоків до України за рахунок нових країн-постачальників, як через територію Росії, так і оминаючи її; ❖ відкритий доступ до російських магістральних газопроводів третіх країн; ❖ забезпечення конкурентних переваг газотранспортної системи України на євразійському ринку газотранспортних послуг; ❖ інтеграція до єдиного газового ринку ЄС 	<p>Інтереси Росії:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ відновлення і зміцнення провідної ролі в районі СНД; ❖ відновлення монополії на постачання енергоносіїв з країн СНД до Європи; ❖ посилення впливу на газові сектори країн СНД, контролю над газовими ресурсами країн Середньої Азії; ❖ забезпечення геополітичної стабільності та безпеки газопостачання; ❖ встановлення контролю над газотранспортними системами країн, що транспортують російський газ до Європи.
<p>Інтереси ЄС:</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ залучення енергоносіїв країн СНД до Європи як альтернативних ОПЕК і певною мірою енергоносіїв з Алжиру та Норвегії (з різних причин); ❖ пріоритет співробітництва з Росією у питанні поставок енергоносіїв; ❖ стабільне безперебійне газозабезпечення країн Європи з російських джерел; ❖ забезпечення вільного доступу до російських трубопроводів для створення конкуренції між виробниками газу; ❖ диверсифікація маршрутів і джерел постачання газу на євразійському просторі. 	

Росія має життєво важливі, як економічні, так і геополітичні інтереси в Україні. Вона зацікавлена у зміцненні своїх позицій і в тому, щоб не допустити домінування в Україні третіх сил. Виходячи з цього, Росія спрямовує свою політику стосовно України на вирішення трьох головних стратегічних завдань:

- захист і нарощування економічних позицій в Україні, включаючи встановлення контролю над українською газотранспортною системою;
- збереження стабільності в Україні;
- розвиток двостороннього співробітництва.

ЄС в свою чергу є крупним споживачем російських енергоносіїв, причому російські джерела використовуються з метою уникнення надмірної залежності від постачань з країн Перської затоки. Тому політика ЄС стосовно Росії передбачає:

- можливі європейські інвестиції до паливно-енергетичного комплексу Росії для розширення її газоекспортних можливостей;
- підвищення внутрішніх російських тарифів на газ, що призведе до скорочення споживання та вивільнить частину газу для експорту;
- можливість форсованого будівництва газопроводів у західному напрямку, що дозволить нарощувати російський експорт до Європи.

ЄС усвідомлює, що повний контроль Росії над газовими ресурсами та транзитними шляхами до Європи може призвести до підвищення цін на газ для європейських споживачів, проте не втручається у процеси експансії Росії до газових секторів країн СНД, намагаючись захистити свої інтереси шляхом переговорів [4].

З точки зору України ситуація, що склалася в трьохсторонніх відносинах виглядає наступним чином.

Певний час у відносинах між країнами пострадянського простору існувала практика бартерних операцій і нижчих порівняно з європейськими країнами цін на енергоносії, передусім на газ. Зі збільшенням цін на цей вид палива виникла спокуса використовувати газовий чинник для політичного впливу на країни, котрі тим чи іншим чином залежать від імпорту газу. Внаслідок цього зросла напруженість у відносинах між Росією і країнами колишнього Радянського Союзу, котрі в силу тих чи інших обставин отримували блакитне паливо за неринковою ціною, що розраховувалася на основі політичних домовленостей і залежала від ступеня лояльності керівництва цих держав до Росії.

Внаслідок приходу до влади опозиційних політичних сил у 2004 р. Україна перестала відповідати критеріям лояльного партнера Росії, що знайшло відображення у прагненні перегляду ціни на газ для України у зимовий період 2005-2006 рр. у напрямі різкого її зростання. Крім цього, холодна зима, ймовірно, призвела до порушення балансу газу російського «Газпрому», що

могло змусити його керівництво вдаватися до нетрадиційних засобів для маскування проблем із забезпеченням виконання зобов'язань за чинними контрактами з європейськими споживачами. У результаті газового конфлікту окремі країни Європи недоотримали частину законтрактованого газу, а Україна, опинившись перед загрозою економічного і соціального колапсу, була змушена піти на запропоновані Росією умови.

Через невирішеність базової проблеми – встановлення ринкових цін на газ – енергетична криза повторилася у 2009 р. Внаслідок впливу низки чинників конфлікт набув небувалої гостроти. Апогеєм конфлікту стало повне припинення постачання газу до України та його транзиту територією України до європейських країн.

Попри те, що Україна була підготовлена до такого сценарію розвитку подій завдяки запасам газу в газосховищах, вона підписала досить важкі і не вигідні контракти з Росією на купівлю і транзит російського газу своєю територією. В результаті цього як НАК «Нафтогаз України», так і уряд йшли на безпрецедентні кроки протягом 2009 р., аби виконати взяті на себе зобов'язання, використовуючи всі доступні механізми залучення кредитів всередині і за межами України. Незважаючи на десятирічний термін підписаних між Росією і Україною документів, у будь-який момент можна було очікувати розгортання нового конфлікту через порушення Україною умов щодо сплати і відбору законтрактованих обсягів російського газу.

Зважаючи на це, ЄС став приділяти велике значення проектам диверсифікації джерел постачання і шляхам доставки енергоносіїв. Найбільш пріоритетними стали проекти «Північний потік», який активно лобіювався Росією і низкою західноєвропейських країн і «Набукко», що мав забезпечити прямий доступ європейських компаній до каспійських енергоресурсів в обхід Росії. Крім цього, Європейська Комісія закликала країни-члени ЄС розбудувати підземні сховища газу і з'єднувальну інфраструктуру між різними країнами, виділивши для цього 2,6 млрд. євро кредитних ресурсів.

18 грудня 2009 р. Україні було запропоновано стати членом Європейського енергетичного співтовариства.

Однак передумовою отримання фактичного членства у цій організації є прийняття нового закону про газовий ринок в Україні відповідно до положень третього газового пакета ЄС, а також здійснення низки реформ в енергетичному секторі.

8 липня 2010 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про засади функціонування ринку природного газу», проте чергові президентські вибори в Україні привнесли суттєві корективи у розвиток енергетичної співпраці між Україною та ЄС. Енергетична безпека знову перейшла з площини міжнародних відносин у площину двосторонніх відносин між Україною і Росією. Зокрема, це продемонструвала угода про зниження ціни на газ в обмін на пролонгацію договору щодо перебування Чорноморського флоту на території України, яка в черговий раз підтвердила використання Росією «газової проблеми» як

політичного інструменту впливу, а також повернення України до практики отримання енергоносіїв за нижчими від ринкових цінами в обмін на політичні та економічні поступки. Це ще більше загострює взаємини України з ЄС в енергетичній сфері, оскільки перешкоджає переходу на загальноєвропейські стандарти її функціонування. Часткова адаптація європейського законодавства за вибіркоким принципом може призвести до його неефективності у налагодженні функціонування національної енергетики та сформувавши можливості для непрозорих дій.

Особливе занепокоєння викликають широкомасштабні інфраструктурні проекти Росії, покликані забезпечити прямий доступ газу до низки країн-членів ЄС в обхід транзитних країн, насамперед України. Пропагуючи підвищення безпеки енергопостачання, за допомогою обхідної інфраструктури, Росія може отримати можливість маніпулювати обсягами постачання енергоносіїв, передусім природного газу, використовуючи технічні особливості роботи газопроводів лише за умови наявності відповідних обсягів транспортованого газу для забезпечення підтримання оптимального тиску в мережі.

Однак при цьому інтерес Росії до української газотранспортної системи і підземних газосховищ є і буде залишатися високим, попри різного змісту заяв очільників «Газпрому». Це пояснюється їх ключовим значенням для забезпечення повноцінної ролі головного диспетчерського пункту газових потоків упродовж всього року, зокрема, в періоди найбільшого зростання і спаду попиту на газ у зимовий і літній періоди, що не здатний забезпечити жоден із пропонуванних маршрутів газопроводів в обхід України [3].

Висновки. Сьогодні Україна має реальні перспективи щодо посилення своєї ролі як транзитної держави, завдяки вигідному геополітичному положенню, помноженому на вагомий радянський спадок у вигляді потужної, ефективно діючої газотранспортної системи. Вона має давати позитивні результати у багатьох аспектах розвитку вітчизняної економіки у геополітичному контексті, в умовах зростання попиту на природний газ. Основною перешкодою на шляху забезпечення цього попиту за рахунок газотранспортної системи України є суперечки з Росією, що мають чітко виражений політизований характер.

Список використаних джерел:

1. Груб'як С.В. Напрями підвищення ефективності функціонування газотранспортної системи України в сучасних умовах / С.В. Груб'як, Н.В. Навольська // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – с. 9-16.
2. Енергетична безпека в контексті відносин України з Європейським Союзом [Електронний ресурс]: Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні / Андрій Чубик, Тетяна Темнюк. - Режим доступу: <http://www.fes.kiev.ua>.

3. Енергетична стратегія України на період до 2030 року. – Офіц. вид. – К.: М-во палива та енергетики України. 2006. – 129с. – (Нормативний документ).

4. Національна безпека і оборона: журнал / засн. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова; голов. ред. Л. Шангіна. - 2000 - . - К.: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2008 - . - Щомісяч., № 8.

5. Сайт ДК «Укртрансгаз»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.utg.ua>.